

number-4-40-2023/suchasni-tendenciyi-cyfrovizaciyi-publichnogo (дата звернення: 03.12.2024).

2. Збірник наукових праць магістрів. Одеса: Інститут Військово-Морських Сил, 2021. URL: https://ivms.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2022/01/zbirnyk-2021-magistry-22_12_21.doc.pdf (дата звернення: 03.12.2024).

3. Європейська комісія. EUROSUR – Європейська система спостереження за кордонами. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/schengen-borders-and-visa/border-crossing/eurosur_en (дата звернення: 03.12.2024).

4. U.S. Government Accountability Office. Cargo Security. URL: <https://www.gao.gov/products/gao-06-591t> (дата звернення: 03.12.2024).

5. Singapore Customs. TradeNet® – Національне єдине вікно для торгових декларацій. URL: <https://www.customs.gov.sg/businesses/national-single-window/tradenet/> (дата звернення: 03.12.2024).

6. Canada Border Services Agency. eManifest Portal – Портал електронних маніфестів. URL: <https://www.cbsa-asfc.gc.ca/prog/manif/portal-portail-eng.html> (дата звернення: 03.12.2024).

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-558-7-42>

**LANGUAGE AS A FACTOR OF NATIONAL SECURITY
AND CONSOLIDATION OF THE UKRAINIAN NATION
IN CONDITIONS OF FULL-SCALE WAR.
THEORETICAL ANALYSIS**

**МОВА ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
І КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ
В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ**

Yalova O. V.

*Candidate of legal sciences,
Associate Professor,
Professor of the Department of Business
Ukrainian and Foreign Languages
Educational and Scientific Institute
of Law and Psychology
National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

Ялова О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри ділової української
та іноземних мов
Навчально-науковий інститут права
та психології
Національної академії
внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

25 квітня 2019 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 2704-VIII «Про забезпечення функціонування української мови як державної», майже через тридцять років тому, як було прийнято Закон Української РСР «Про мови в Українській РСР» від 28 жовтня 1989 року, з якого й розпочато реалізацію на теренах України мовної політики. Саме відтоді гарантія національно-культурних і мовних прав усіх громадян почала поєднуватися з пріоритетним розвитком української мови, що одержала статус державної.

Загалом проблематика мовної політики та ролі й статусу державної мови в країнах європейського простору та в Україні розглядали у своїх публікаціях різні науковці (Б. Ажнюк, П. Гриценко, Т. Приступенко, Ю. Куць, О. Сергєєва, О. Ялова та інші). Зокрема, питанням необхідності переосмислення мовної політики держави, особливо за період російської агресії і війни, присвячено чимало наукових праць. Проте здебільшого ця тема привертала увагу політків, журналістів і публіцистів, а з наукового середовища – переважно філологів та істориків, які зазвичай не торкалися питань національної безпеки. Значну увагу політичному та безпековому значенню мови приділяли у своїх роботах доктори філологічних наук, професори Л.Масенко й І.Фаріон, громадські діячі і публіцисти А. Смолій, М. Степико, І. Корж, Т. Марусик, Т. Прохасько та інші.

Практична відсутність наукового доробку з аналізу впливу мовного чинника на забезпечення національної безпеки серед фахівців із безпекознавства, як зауважують науковці Чеховська М.М. та Шлапаченко В.М., дозволяє припустити, що сьогодні в умовах тривалої і повномасштабної війни України з російським агресором його важливість для цієї категорії науковців не є очевидною, а також те, що такі дослідження в наукових установах сектору безпеки не проводились [9, с.40].

Національна мова – чинник буття нації, так само важливий, як і територія, історичне минуле, культурні традиції, особливості ментальності тощо. Вона згуртовує націю, підносить її самосвідомість, створює її окремішність і самодостатність щодо інших націй. Натомість чужа мова завжди була інструментом асиміляції, покликаної розмити, назавжди стерти національну самоідентифікацію завойованого народу, сприяти його самоототожненню з народом-загарбником. Асимільований народ уже не мав амбіцій власного державотворення, а отже, втрачав мотив боротьби за незалежність і сприяв розбудові іншої держави. Ю. Андрухович наголошує, що «багато українців визначаються з власною ідентичністю й обирають її ознаки наче зі своєрідного меню. Чимало беруть із нього синьо-жовту символіку, тризуб, гімн. Але це все лише зовнішні ознаки. Внутрішня ознака – це мова» [1, с. 3].

За радянської доби тривало найжорстокіше знищення української мови, бо радянська влада боялася українців. Починаючи з 30-х років ХХ століття арештовано та страчено близько 80% української інтелігенції. У 1938 посилилася русифікація за рішенням XIV з'їзду КПБУ, на державному рівні вступила в дію Постанова «Про обов'язкове вивчення російської мови в національних республіках». А в 1961 року запроваджено політику злиття націй та остаточного зросійщення всіх національностей в Радянський Союз. Крапку у знищенні української мови мала поставити у 1989 році Постанова Пленуму ЦК КПРС про єдину офіційну загальнодержавну мову СРСР – російську. Та, на щастя, не судилося!!!

Відповідно до Конституції України та законів України, державність української мови є невід'ємним атрибутом конституційного ладу держави. Джерелом статусу української мови як державної є державне самоствердження української нації.

Під час обговорення проекту закону про мову в другому читанні в залі Парламенту й на ток-шоу різних телеканалів неодноразово зауважували, що мова належить до сфери національної безпеки, тому вона привертає таку посилену увагу з боку органів державної влади, як і будь-яка інша сфера нацбезпеки.

Зокрема, свій погляд на українську мову як чинник національної безпеки виклала на сторінках «Української правди» доктор філологічних наук, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія» Л.Т. Масенко [4]. Експерт-кримінолог, кандидат юридичних наук А. Маляр зазначила, що «наша мова – це фактор нашої безпеки. І війна прийшла в наш дім у тому числі через зросійщення та занедбаність української мовної політики». Вона слушно стверджує, що всі мови нацменшин захищені конвенціями, деклараціями, які ратифіковані Україною, а українська мова використовується лише в Україні, зберігати й захищати цю мову більше нікому [3].

Ми проаналізували положення Закону України «Про національну безпеку України» [7], проте поняття «українська мова», «мови національних меншин», «мовна політика» у ньому не застосовано. На наше переконання, їх «приховано» у визначенні термінів «національна безпека України», яку протрактовано як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз» (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону), а також «національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільстві й держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності та добробут її громадян» (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону).

З огляду на зазначене, а також зважаючи на чільне місце серед суб'єктів національної безпеки Ради національної безпеки і оборони України, вважаємо за доцільне розглядати питання про виконання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» на засіданнях РНБО. Це дасть змогу ефективно впливати на реалізацію мовної політики, здійснювати контроль за дотриманням положень про розвиток української мови, уживати заходів щодо його посилення. Оскільки це координаційний орган з питань національної безпеки й оборони при Президентові України, увага до окремих питань з боку Глави держави сприятиме належній реакції з боку центральних і місцевих органів виконавчої влади [10].

Із метою посилення ролі державної мови як безпекового чинника в умовах війни вважаємо доцільним законодавчо визнати державну мову, поряд з прапором, гербом і гімном символом української держави. Прояви зневаги до державної мови, публічний глум, а також її умисна дискримінація має розглядатись як порушення Конституції України й образу національної гідності як громадян, так і держави, що має передбачати адміністративну й кримінальну відповідальність. Натомість пропагування чи поширення російської мови (культури, церкви, ідеології, «руського мира») як таке, що потенційно збільшує ймовірність захисту їх adeptів, а отже, подальшої агресії з боку Росії, в інтересах державної безпеки має бути максимально заборонено [9].

Сьогодні, коли наша країна героїчно бореться за свою незалежність, українська мова є символом єдності та непохитної стійкості українського народу. Мова – об'єднує. Розвиток та інтеграція української мови в усі сфери життя допоможуть нам зберегти культурну унікальність у сучасному світі.

Держава активно інтегрує українську мову в усі сфери суспільного життя, аби створити умови не лише для її повноцінного функціонування, а й для розвитку. Саме на це спрямовані Стратегія популяризації української мови до 2030 року «Сила мови – успішна держава», затвердженої Кабінетом Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 596 [5] та Державна цільова національно-культурна програма забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року, затвердженої Кабінетом Міністрів України від 15 березня 2024 р. № 243-р [6].

Зокрема, у змісті Стратегії «Сила мови – успішна держава» визначається мета, стратегічні цілі та основні завдання, на виконання яких має бути спрямована реалізація державної мовної політики, та охоплює всі сфери суспільного життя. Вона узгоджується із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» і положеннями таких стратегічних документів, як Стратегія

сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5 (охоплює всі вектори руху України: сталий розвиток країни; безпеку держави; гордість за Україну в Європі та світі, оскільки досягнення цих цілей неможливе без розвитку української мови), Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2016 р. № 294 (Офіційний вісник України, 2016 р., № 31, ст. 1244) та схваленої постанови Верховної Ради України від 14 квітня 2016 р. № 1099-VIII, щодо розвитку української мови; середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275, одним з пріоритетів якого є зміцнення позицій державної мови в культурно-інформаційному просторі [5].

Як свідчить новітня історія України, розвиток і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України є важливим елементом забезпечення національної безпеки та національних інтересів України.

Водночас, як наголошує Конституційний Суд у своєму рішенні від 14 липня 2021 р. № 1-р/2021, у зв'язку з військовою агресією з боку Російської Федерації і використанням нею «мовного питання» як одного з інструментів своєї геополітичної експансії загроза українській мові рівносильна загрозі національній безпеці України, існуванню української нації та її держави, і без повноцінного функціонування української мови в усіх ділянках публічного життя суспільства на всій території України українській нації загрожує втрата статусу та ролі титульної і державнотвірної нації, що є рівнозначним загрозі зникнення Української держави з політичної карти світу. І зафіксовані факти лінгвоциду української мови, яких тільки після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 22 лютого 2022 р., вже налічується сотні, є безперечним цьому свідченням [6].

Створює загрозу національній безпеці і застосування російської мови військовослужбовцями під час несення служби, у тому числі командним складом військових формувань, оскільки це є сприятливим підґрунтям для здійснення розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, особливо в умовах збройної агресії та порушення територіальної цілісності держави.

Таким чином, лише закріплення на законодавчому рівні державного статусу української мови та обов'язкових сфер її застосування недостатньо для забезпечення її повноцінного функціонування в усіх сферах суспільного життя, а також задоволення попиту на українську мову та україномовний культурний продукт серед населення. Для зміцнення мовно-культурної єдності, усунення суперечностей мовної ідентичності

та мовних практик українців, розширення суспільно-комунікативних і безпекових функцій державної мови та формування цілісного мовно-культурного простору необхідне застосування ефективних підходів та інститутів, спрямованих на розвиток мовного середовища та культурного поля, у якому житимуть і розвиватимуться нинішнє покоління. Дослідники теорії поколінь вважають, що представники цього покоління приєднуюватимуться не до структур чи організацій, а до способу життя чи мислення. Тому необхідно створювати всі умови для продуктивної комунікації та взаємодії українців між собою. Адже мова – не просто засіб комунікації, а важлива складова формування особистості, її самоідентифікації, національної свідомості.

Література:

1. Андрухович Ю. Країна. 2017. № 36 (389), 21 вересня. С. 3.
2. Корж І. Мова й нація як важливі чинники безпеки держави. URL: <http://buktolerance.com.ua/?p=2113>
3. Маляр А. Мовний фактор безпеки. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/11/28/7045346>
4. Масенко Л. Українська мова як чинник національної безпеки. URL: <http://zahystmovy.org.ua>
5. Стратегія популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава». Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. №596-р. //zakon. rada. gov. ua /laws/show/596-2019-r#Text
6. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року. Із змінами і доповненнями, внесеними розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2025 року № 107-р. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 р. № 243-р. //ips.ligazakon.net/document/KR240243?an=1
7. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. С. 241.
8. Степико М. Загальноукраїнська ідентичність – головний об'єкт гібридної війни Росії проти України. Аналітична записка. URL: <http://www.hiss.gov.ua/articles/2854>
9. Чеховська М. М., Шлапаченко В. М. Мова як чинник національної безпеки. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2018. № 3(61). С. 39–46.

10. Ялова О. В. Шляхи та форми реалізації мовного законодавства в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1(114). С. 110–120.